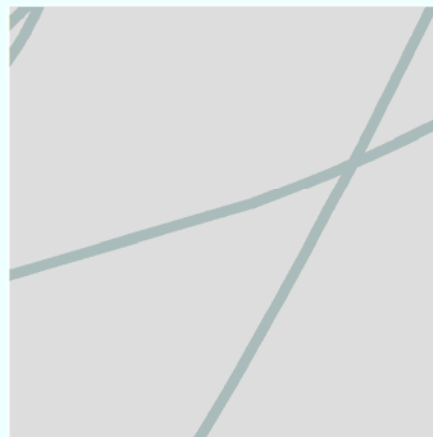

Verhalen in onderzoek

Victor van den Bersselaar

Vooronderzoek bij het project 'Sociaal Verhaal, digitale verhalen in het sociaal-agogisch onderwijs'.

28 december 2005

Colofon

Verhalen in onderzoek

Vooronderzoek bij het project 'Sociaal Verhaal, digitale verhalen in het sociaal-agogisch onderwijs'.

Stichting Digitale Universiteit
Oudenoord 340, 3513 EX Utrecht
Postbus 182, 3500 AD Utrecht
Telefoon 030 - 238 8671
Fax 030 - 238 8673
e-mail buro@digijuni.nl

Auteur

Victor van den Bersselaar

Copyright

Stichting Digitale Universiteit

De Creative Commons Naamsvermelding-GeenAfgeleideWerken-NietCommercieel-licentie is van toepassing op dit werk. Ga naar <http://creativecommons.org/licenses/by-nd-nc/2.0/nl/> om deze licentie te bekijken.

Datum

28 december 2005

Kenmerk:

5013.DEL.3921.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Belang en doel van onderzoek naar verhalen.	4
3	Aard van het onderzoeksobject; verhaal en identiteit	4
4	Epistemologisch perspectief.	7
5	Methodologisch perspectief.	8
	5.1 Wetenschappelijk onderzoek	8
	5.1.1 Hermeneutische benadering.	8
	5.1.2 De historische benadering.	9
	5.1.3 Fenomenologische benadering.	9
	5.1.4 Deconstructieve benadering.	9
	5.1.5 Participerende observatie.	9
	5.1.6 De inductieve benadering (grounded theorie).	9
	5.1.7 De narratologie	9
	5.1.8 De narratieve benadering.	10
	5.1.9 De empirische benadering.	10
	5.1.10 Discoursanalyse.	10
	5.1.11 Close reading.	10
	5.2 Praktijkgericht onderzoek	10

1 Inleiding

Het doel van mijn bijdrage is licht te werpen op methoden van onderzoek van het sociale verhaal. Om daar iets over te kunnen zeggen ga ik eerst in op de vraag wat het belang en het doel van zo'n onderzoek zou kunnen zijn (maatschappelijke, sociaal-culturele, sociaal-filosofische vraag), wat de aard van het object, het sociale verhaal is, en wel met name in relatie tot de verteller en zijn publiek, (zijnsvaag, ontologische vraag) en op welke manier(en) dat object zich laat kennen (kentheoretische of epistemologische vraag). Daarna trek ik conclusies mbt de methoden van onderzoek van het verhaal.

2 Belang en doel van onderzoek naar verhalen.

Voor dit onderdeel verwijs ik naar hoofdstuk 3 in de bijdrage van Atie Engel (Werken met verhalen in de sociale sector). Daarin wordt onder andere gewezen op de relatie tussen het vertellen van verhalen en identiteitsvorming, op het vermogen van de postmoderne mens met gebroken en meerstemmige verhalen om te gaan, op het belang van andere mensen bij het tot stand komen van verhalen en op de rol van ict hierbij. Het internet is langzamerhand een medium aan het worden voor het tot stand komen van verhalen. Dat zegt al iets over het mogelijke belang van onderzoek: hier ligt een nieuw terrein, met nieuwe mogelijkheden (verbinding van woord, beeld en geluid voor een breed publiek dat rechtstreeks of met eigen verhalen kan reageren op de verteller), nieuwe vaardigheden om van die mogelijkheden gebruik te kunnen maken, en dat nog maar ten dele is verkend. Tevens roept het nieuwe educatieve behoeften op, en schept het nieuwe mogelijkheden om zicht te krijgen op wat er leeft in de samenleving. En het vraagt naar onderzoek van deze mogelijkheden, vaardigheden en behoeften, om daar adequaat op in te kunnen spelen, zowel in een meer technische zin, ter ondersteuning van de nieuwe deskundigheid van het schrijven, publiceren en communiceren op internet, als in een meer inhoudelijke zin, wanneer het gaat om te begrijpen wat er gebeurt in zo'n geheel nieuwe omgeving die in potentie een vergroting en intensivering van de publieke ruimte is.

Vanuit het perspectief van het agogisch handelen is bovendien de samenhang tussen verhalen en persoonlijke identiteitsontwikkeling, c.q. maatschappelijke leerprocessen van belang, zowel in het kader van educatieve praktijken als in het kader van de hulpverleningspraktijk.

3 Aard van het onderzoeksobject; verhaal en identiteit

De belangstelling voor het sociale verhaal en de daarbij aansluitende algemenere belangstelling voor narrativiteit als verhalende, vanuit concrete mensen en personages denkende werkelijkheidsopvatting (A. Newton) heeft een zekere urgentie gekregen door veranderende opvattingen over subjectiviteit, autonomie en identiteit. De begrippen subjectiviteit, autonomie en identiteit hebben in de loop van de twintigste eeuw een sterk reflexieve betekenis gekregen. Ik schets hieronder in grove lijnen de voorgeschiedenis van die reflexiviteit.

De eerste fase van de geschiedenis van de moderniteit werd gekenmerkt door pogingen het denken te funderen in de autonomie van het subject. Het moderne denken begon als funderingsdenken. De autonomie van het subject was een niet verder geïmplementeerde vooronderstelling in de reflectie: als resultaat van de methodische twijfel en vervolgens als archimedisch uitgangspunt voor het denken bij Descartes ("ik denk, dus ik ben") en als resultaat van de transcendente deductie bij Kant: het "ik denk" dat al mijn voorstellingen begeleidt en de eenheid in de ervaring garandeert.

De eerste relativisering van deze funderende subjectiviteit kwam voort uit de dialectische traditie. Dialectisch gezien zijn subjectiviteit, autonomie en identiteit het resultaat van leerprocessen in de

sfeer van de communicatie en van de arbeid, waarbij zelf-bewustzijn of identiteit ontstaat in de herkenning in en de erkenning door anderen en in de strijd om erkenning als inzet van arbeid en productie (Hegel). Het latere symbolisch interactionisme borduurde hierop voort.

Een tweede relativering kwam van de kant van de 'filosofen van de achterdocht', Marx, Nietzsche en Freud, die de (m.n. morele) subjectiviteit en autonomie ieder op hun manier hebben ontmaskerd hetzij als ideologische voorstelling van de heersende klasse, hetzij als strategie van de wil tot macht, hetzij als zelfbedrog van de lust. In de radicalisering van deze kritische reflectie door het twintigste eeuwse structuralisme werden subjectiviteit, autonomie en identiteit gereduceerd tot grammatische figuren of tot functies binnen een systeem.

Naar postmoderne opvattingen beweegt al deze kritische reflectie zich nog altijd binnen ontologisch kaders waarbinnen het subject als een zijnde kan worden aangewezen. Volgens de postmoderne kritiek loopt iedere voorstelling van het subject als een zijnde ons echter als zand door de vingers en kunnen we het best maar afzien van subjectiviteit en autonomie als object van denken.

Maar ook de postmoderne kritiek houdt geen stand. Het probleem van dergelijke kritiek is dat zij blijft steken in een ontkennde reflectie die geen recht doet aan de alledaagse ervaring. Die alledaagse ervaring komt niet zozeer tot uitdrukking in funderende metafysische noties over zelfbewustzijn en autonomie, maar in de verhalen die mensen vertellen over hun leven en hun dagelijkse besommeringen.

De narratieve benadering is dus filosofisch gezien een logisch gevolg van het echec van elke filosofie die zoekt naar de laatste fundamenteen voor het denken en, in het algemeen, het leven én van het echec van de hyperreflectieve kritiek op dit funderingsdenken, die vergeet dat er ook nog geleefd moet worden. De narratieve benadering heeft daarom meer dan alleen lokale betekenis in het kader van toevallige sociale en culturele projecten: zij vormt een reëel potentieel voor de toegang tot levensvragen in het algemeen.

Sociologisch correspondeert dit met een omslag in het moderniseringsproces in de westerse samenleving van eenvoudige naar reflexieve modernisering. Moderniseringsprocessen worden volgens Beck gekenmerkt door twee principes: systematische discussie en kritiek. Aanvankelijk vonden deze alleen toepassing op het niveau van economische, maatschappelijke en politieke processen, met andere woorden in de publieke sfeer en op de markt. Beck noemt dit eenvoudige modernisering. De privésfeer, waar traditionele, patriarchale en paternalistische verhoudingen als van ouds overheersten, bleef voorlopig afgeschermd voor discussie en kritiek. Sinds het laatste kwart van de twintigste eeuw worden de principes van de modernisering echter niet meer alleen meer toegepast op macroniveau, maar ook op elementaire intermenselijke verhoudingen. We spreken dan van reflexieve modernisering. Met andere woorden: de reflexieve modernisering heft de immuniteit van het dagelijks leven op en ze maakt een einde aan de vanzelfsprekendheid van samenlevingsvormen, man-vrouw-verhoudingen, relatievormen en opvoedingspatronen. De ervaring en het handelen van mensen wordt niet meer bepaald door een alomvattend maatschappelijk, cultureel of levensbeschouwelijk kader of door één overkoepelende vorm van subjectiviteit, maar door de gelijktijdige werkzaamheid van uiteenlopende, onderling op elkaar inwerkende krachtenvelden van politieke, economische, culturele, genderspecifieke, relationele en lichamelijke-libidineuze aard (Kunneman).

Mensen worden daar echter niet alleen passief door bepaald, maar kunnen zich er ook reflexief toe verhouden. Dat stelt hedendaagse individuen voor de opgave eigen antwoorden te vinden op de centrale levensvragen en een reflexieve identiteit te ontwikkelen. Die reflectieve identiteit vindt zijn weerslag in de verhalen die mensen over zichzelf vertellen. Reflectieve identiteit neemt dus de vorm aan van narratieve identiteit, waarbij narratief staat voor het verhalende benadering op basis van de concrete, alledaagse ervaring. Dit sluit aan bij moderne opvattingen over de

maatschappelijke opdracht van zorg en welzijn, die er mede in bestaat de reflexieve mogelijkheden van mensen te mobiliseren om het hoofd te kunnen bieden aan de eisen van het moderne leven.

Wanneer we het hebben over verhalen hebben we het dus over verhalen uit het leven of over episodes in het leven van concrete, levende mensen. Ze kunnen gaan over de verteller, maar ook gaan over anderen en over gebeurtenissen waar de verteller geen hoofdrol of zelfs helemaal geen rol in speelt. Ze kunnen 'waar gebeurd' of fictief zijn. Maar altijd veronderstelt het verhaal een affectieve betrokkenheid van de verteller bij de personen of de gebeurtenissen in het verhaal, die begrepen kan worden vanuit de biografie van de verteller.

Verhalen kunnen ook litterair zijn, maar de literaire kwaliteit van verhalen staat in dit project, dat draait om het sociale verhaal, niet op de voorgrond. Vanuit een agogisch perspectief gaat het in de eerste plaats om verhalen waarin de persoonlijke identiteit en maatschappelijke betrokkenheid van mensen vorm krijgt. Wanneer we het levensverhaal nemen als het medium waarin de narratieve identiteit exemplarisch vorm krijgt, dan vallen een aantal dingen op die direct gevolgen hebben voor de nadere ontologische bepaling van subjectiviteit, autonomie en identiteit:

1. Het levensverhaal gaat over het leven van de verteller, maar dit leven onttrekt zich ook voor een deel aan de verteller. Dat geldt met name voor de grote gebeurtenissen aan het begin en het einde van het leven: de geboorte en de eerste levensjaren, en de dood. In zoverre onderscheidt het levensverhaal zich fundamenteel van de biografie.
2. Het verhaal over geboorte, de eerste levensjaren en over de dood is altijd een verhaal dat door anderen wordt verteld en hoort dus bij het verhaal van de ander. In het eigen levensverhaal is het verhaal over geboorte en de eerste levensjaren een verhaal uit de tweede hand. Identiteit is dus van de aanvang af narratieve identiteit. In de eerste levensperiode blijkt dat identiteit in hoge mate ontleende identiteit is, identiteit die ontleend wordt aan het verhaal van de ander.
3. Deze ontleening zet zich op verschillende manieren voort in het verdere leven, in de interacties met andere personen en de symbolische representatie van deze interacties in een verhaal.
4. Het verhaal is desondanks in vele opzichten uniek.
5. Het verhaal heeft een temporeel aspect. Het speelt zich af in het verleden en heeft al dan niet een duidelijke functie ten opzichte van het heden: vertellend, informerend, verklarend, en de toekomst: anticiperend, voorspellend, behoedend, dreigend. Het kan op zich staan, maar ook continuïteit of discontinuïteit met andere verhalen of episodes.
6. Het verhaal heeft een stemmings- en belevingsaspect.
7. Het verhaal is fragmentarisch en episodisch en heeft niet per se een begin en een einde.
8. Het verhaal heeft een polyfoon aspect. Voor zover het gerelateerd is aan andere episodes en fragmenten wordt het verteld met verschillende stemmen, vanuit verschillende stemmingen, met verschillende bedoelingen.
9. In een verhaal kunnen verschillende verhaallijnen door elkaar lopen.
10. Een verhaal heeft een of meer vertelperspectieven
11. Een verhaal kent verschillende redacties. Een verhaal wordt nooit twee keer op dezelfde manier verteld. Er ontstaan naarmate het vaker verteld wordt verschillende versies van het verhaal.
12. De context is mede bepalend voor de redactie van het verhaal. Afhankelijk van de situatie waarin en de personen aan wie het verteld wordt, wisselt het van perspectief, omvang, kleur en inhoud.
13. Het verhaal onderwerpt ook het verleden aan een redactie: het voegt toe en laat weg. Het ontwerpt zelfs het geheugen aan dergelijke redactionele herzieningen (Dennett). (vandaar ook

de onbetrouwbaarheid van het geheugen en de herinnering met het oog op bewustwording in een therapeutische context).

14. Vanuit receptieperspectief gezien is het verhaal een coproductie van verteller en toehoorder(s)/gespreksdeelnemer(s). De reacties, vragen, instemming en tegenwerpingen bepalen mede de richting en de inhoud van het verhaal.
15. Het narratieve karakter van de identiteit maakt duidelijk dat identiteit geen constante is, maar verandert met de redactie en de stemming van de verhalen waarin zij zich uitdrukt.

4 Epistemologisch perspectief.

De kennende toegang tot verhalen wordt niet bepaald door waarneming of observatie, die in eerste instantie zelfs een betrekkelijk ondergeschikte rol spelen, maar door hermeneutische explicatie, uitleg of duiding van zin of betekenis. De speelruimte voor de explicatie van zin wordt mede bepaald door de mate waarin we in staat zijn ons bewust tot worden van onze eigen vooropgezette ideeën (vooroordeel en voorbegrip), die onze ervarings- en betekenis horizon vormen en die de betekenisuitleg zowel in de weg staan als mogelijk maken. Het feit dat we onze betekenis horizon nooit helemaal kunnen laten samensmelten met die van een ander brengt tevens de beperktheid of eindigheid van ons vermogen tot verstaan aan het licht. Met andere woorden: we zullen altijd weer nieuwe of andere betekenissen in het verhaal kunnen ontdekken.

De kennende toegang tot verhalen wordt verder niet alleen bepaald door de expliciete, in woorden en begrippen vervatte betekenissen, maar tevens door de niet-geëxpliciteerde betekenissen die tot uitdrukking komen in de toonzetting, de intonatie en andere expressieve aspecten in het verhaal en in de manier waarop de verteller zich uit. Met andere woorden, de betekenisuitleg richt zich niet alleen op de tekst van het verhaal, maar ook op de – zowel intra- als extratextuele - dramaturgische aspecten ervan, waarin met name de affectieve- en belevingscomponenten van het verhaal tot uitdrukking komen.

Hetzelfde geldt voor de contextuele aspecten van het verhaal, zowel de omstandigheden waaronder het verhaal verteld wordt, als de verbinding met andere verhalen.

De kennende toegang tot het verhaal als belevingsbeschrijving veronderstelt openheid voor de verschillende aspecten van die beleving, waaronder de zintuiglijke (op alle zintuigen betrekking hebbend), de lichamelijke (betrekking hebbend op de intentionaliteit van de lichaamsfuncties), en de affectieve (behoefte, gevoelens, emoties en stemmingen).

Voorzover het verhaal een unieke vertelling is over unieke levens en gebeurtenissen leent het zich voor ideografische benadering, die georiënteerd is op de beschrijving van unieke, onherhaalbare gebeurtenissen.

Dat belevingen en gebeurtenissen in het leven van een persoon een unieke kleur krijgen sluit niet uit dat een groot aantal belevingen en gebeurtenissen zich in het leven van eenieder voordoet. In zoverre hebben ze ook iets algemeen. In de kennende toegang tot de algemene aspecten ervan gaat het er echter niet om die algemeenheid in begrippen te vangen, maar tot een zo 'dik' mogelijke beschrijving van een beleving of gebeurtenis te komen, die ook de zintuiglijke, lichamelijke en affectieve kanten van de betekenisgeving in hun volheid omvat. Een nog te bespreken kwestie is hoe de hier beschreven hermeneutische en fenomenologische perspectieven kennende toegang bieden tot het 'verstrooide' karakter van verhalen en van de narratieve identiteit. Het meest voor de hand liggende antwoord op deze vraag is, dat ook de narratieve identiteit bestaat bij de gratie van de pogingen eenheid en samenhang te creëren in de veelheid van aan verschillende contexten gebonden en daardoor verstrooide ervaringen. Ik ondervind dat nu ter plekke bij het schrijven van dit verhaal: als ik alleen maar verstrooide opmerkingen op elkaar laat volgen vraagt u mij natuurlijk: waar wil je heen? De lezer en ik verwachten dat ik eenheid creëer in mijn verhaal en dat het een

pointe heeft. Tegelijkertijd zijn wij bereid onder ogen te zien dat er niet altijd een pointe is, zonder dat we daardoor in verwarring raken. We zien er zelfs een vorm van vrijheid in.

Gegeven de tot nu toe besproken hermeneutische en fenomenologische benaderingen 'van binnen uit' is vervolgens natuurlijk ook een benadering 'van buiten' mogelijk. We kunnen simpelweg verhalen naast elkaar leggen en onderling vergelijken door simpelweg het woordgebruik en de frequentie en de distributie van de woorden in verschillende teksten in kaart te brengen.

Kenmerkend hiervoor is, dat de bevindingen van deze benadering ontsnappen aan de verteller, die enerzijds niet bewust de intentie heeft gehad juist deze woorden in deze frequentie te gebruiken en zich nog minder bewust was van de frequentie en de distributie van die woorden in de verhalen van anderen.

Zo zou ook aan het licht kunnen komen dat verhalen zijn opgebouwd uit topen of gemeenplaatsen die in wisselende samenstellingen terugkeren. Dat is feitelijk het geval in soaps en politieseries, waarin het gaat om hetzij het telkens weer uitstellen van het vinden van een partner, hetzij om het via zijpaden en omwegen vangen van de boef. De narratologie knoopt aan bij dit gezichtspunt. Ook bij deze benadering moeten we niet vergeten dat verhalen meer zijn dan woorden alleen: expressieve elementen als gelaatsuitdrukkingen, gebaren, het publiek, en de situationele context bepalen alle mede de inhoud, de betekenis en de zin van het verhaal.

Deze benaderingen kunnen op hun beurt in het perspectief van de tijd geplaatst worden. Dan kunnen verschuivingen in woordgebruik en topiek in kaart worden gebracht. Zo is er bijvoorbeeld een verschuiving in sprookjes van een aanvankelijk ruwe en rauwe beschrijving van de werkelijkheid, waarbij Roodkapje en grootmoeder door de wolf verslonden worden en een later gematigde versie, volgens welke zij slechts worden opgesloten in het toilet.

Dit geeft, naast het zoeken naar intentionele verbanden zoals in de hermeneutische en fenomenologische benadering, aanleiding tot het zoeken naar oorzakelijke veranderingen. Deze oorzakelijkheid kan zowel binnen de taal en de semantiek van het verhaal worden gezocht als, zoals bij het sprookje, in de veranderingen in de situationele context.

5 Methodologisch perspectief.

Vanuit methodologisch perspectief kunnen we voor het onderzoek van verhalen de volgende benaderingen onderscheiden:

5.1 Wetenschappelijk onderzoek

5.1.1 Hermeneutische benadering.

Hierin staat het verstaan, het 'Verstehen' centraal. Het verstaan is op zich geen methode van onderzoek, maar een 'kunst', de 'kunst van het duiden'. De hermeneutiek onderzoekt slechts onder welke voorwaarden dit verstaan tot stand kan komen. Onderzoek van vooroordelen, voorbegrip en de eigen ervaringshorizon van de toehoorder/onderzoeker spelen daar een belangrijke rol in. Het kernbegrip van de hermeneutiek is de 'hermeneutische cirkel', die ons leert, dat verstaan een cirkelbeweging is tussen het begrijpen van een deel vanuit het geheel en omgekeerd. Deze cirkelbeweging stelt ons voor de vraag hoeveel we van de context van een verhaal moeten weten om het te kunnen begrijpen. Omdat het verhaal bovendien niet alleen bestaat uit woorden, maar ook uit andere expressieve elementen, bepalen ook deze mede de interpretatie van het verhaal. De hermeneutische benadering heeft ook oog voor de 'gaten' in het verhaal en stelt vragen en zoekt antwoorden, ook in andere bronnen, die deze gaten kunnen vullen.

5.1.2 De historische benadering.

In het verlengde van de hermeneutische benadering ligt de reconstructie van de geschiedenis waar het verhaal deel van uitmaakt. Zeker voor zover het verhaal een sociaal verhaal is en de eigen particuliere levensgeschiedenis overstijgt, is de verbinding met andere verhalen van belang. Zo ontstaat een geschiedenis, waarvoor kenmerkend is dat deze zich gedeeltelijk of misschien zelfs grotendeels aan het blikveld van de verhalenvertellers onttrekt. De historische benadering maakt gebruik van allerlei soorten bronnen om de verhalen tot een geschiedenis aaneen te smeden.

5.1.3 Fenomenologische benadering.

Terwijl de hermeneutische benadering een min of meer unieke geschiedenis reconstrueert, is de fenomenologische benadering uit op een zo 'dik' mogelijke beschrijving van de belevingsaspecten van verhalen, die geen wezenlijke aspecten van de ervaring weglaat en toch naar een de particuliere beleving van de ervaring overschrijdende representatie van de ervaring streeft. Dat gebeurt onder andere door de zintuiglijkheid, lichamelijke en affectiviteit van de beleving tegelijk in het onderzoek te betrekken. Reductie, variatie en vergelijking zijn de methodische hulpmiddelen van deze benadering.

5.1.4 Deconstructieve benadering.

Deconstructie is meer dan alleen het onderzoek naar de vooroordelen of vooronderstellingen in een verhaal. Deconstructie kan een verhaal op allerlei manieren ontregelen. Bijvoorbeeld door te laten zien dat wat de verteller heeft weggelaten een heel ander verhaal zou hebben opgeleverd. Of door te laten zien dat het verhaal een eigen dynamiek heeft, waar de verteller zich niet aan kan onttrekken, zodat de gedachtegang in het verhaal een eigen verloop krijgt, waar de verteller geen greep op heeft, maar dat anders zou zijn geweest bij bijvoorbeeld een andere toonzetting in het begin van het verhaal. Zo kan de verteller door zijn eigen verhaal 'meegesleept' worden. Of door te laten zien dat uit de brokstukken van het verhaal met dezelfde logica een heel ander verhaal kan worden verteld. Of door het te confronteren met andere verhalen die van eenzelfde thematiek een heel andere kant laten zien.

5.1.5 Participerende observatie.

De hermeneutische en fenomenologische invalshoek maken duidelijk, dat de betrokkenheid van de toehoorder bij het verhaal en de totstandkoming daarvan heel groot kan zijn. Omdat het verhaal pas goed verstaan kan worden als het in zijn context wordt gehoord, is participerende observatie een voor de handliggende methode om beter het verhaal (de verhalen) en hun context door te dringen.

5.1.6 De inductieve benadering (grounded theorie).

De inductieve benadering neemt net als de fenomenologische benadering de verhalen in eerste instantie voor wat ze in hun bijzonderheid zijn om daarna toch tot de algemeenheid in de beschreven ervaring te proberen door te dringen. Dat gebeurt inductief door de thema's, ervaringen, enz. aanvankelijk voor zichzelf te laten spreken en daaruit pas in tweede instantie een samenhangend beeld te creëren dat vervolgens wordt getoetst aan nieuwe verhalen.

5.1.7 De narratologie

De narratologie ontleedt een verhaal in bestanddelen of bouwstenen die ook herkend kunnen worden in andere verhalen en waarmee nieuwe verhalen geconstrueerd worden. Deze methode leent zich het best voor verhalen die van zichzelf al een repetitief karakter hebben, zoals sprookjes, soaps, krimi's e.d.

5.1.8 De narratieve benadering.

Deze benadering verenigt veel van de voorafgaande benaderingen, maar houdt rekening met en aantal gezichtspunten die daarin niet op de voorgrond staan, zoals de receptie van verhalen, het co-auteurschap ervan, het plotloze verhaal, enz.

5.1.9 De empirische benadering.

In de empirische benadering kan het verhaal op vele manieren onderzocht worden als een voorwerp op de snijtafel, intratextueel door de frequentie en distributie van het woordgebruik en de thema's en de verhaalstructuur in kaart te brengen en te vergelijken met andere verhalen, extratextueel door te onderzoeken onder welke omstandigheden welke verhalen, op welke manier verteld worden, enz. Deze methode heeft als voordeel dat al snel duidelijk wat brandende kwesties zijn. Weliswaar is met de frequentie de betekenis die gehecht wordt aan woorden of thema's niet onmiddellijk gegeven, maar dit kan worden ondervangen door een valentie- en intensiteitsanalyse. In empirisch onderzoek kan ook worden geïnventariseerd door wie de verhalen worden verteld, in welke functie, met welk doel, enz. Dit laatste verwijst ook naar een benadering die niet meer alleen maar empirisch genoemd kan worden: de discoursanalyse.

5.1.10 Discoursanalyse.

Uitgangspunt van de discoursanalyse is dat taal politiek is, en dat er een politiek is van de taal. Deze bepaalt in de eerste plaats wie mag spreken (b.v. de expert wel, de ongeschoolde niet), over welk onderwerp, op welke plaats en tijd (de expert spreekt van het spreekgestoelte en voor de televisie, de ongeschoolde aan de ontbijttafel) en onder welke omstandigheden en naar wie wordt geluisterd (de rechter laat de oren eerder hangen naar de opvattingen van de deskundige van het Pieter Baan Centrum dan naar de waarnemingen van een gewone getuige) en naar wie niet. De taal is dus niet alleen maar een spiegel van de wereld, maar beïnvloedt en vormt diepgaand ons beeld van de wereld, en wel niet de taal in het algemeen, maar in de eerste plaats de taal van degenen die spreekrecht hebben.

5.1.11 *Close reading*.

Verwant aan de discoursanalyse is de close reading. Via close reading kun je bijvoorbeeld in kaart brengen aan wie bepaalde handelingen, meningen, e.d. worden toegeschreven en wie of wat op welke manier aan waardeoordelen is onderworpen.

5.2 **Praktijkgericht onderzoek**

Praktijkgericht onderzoek is in de eerste plaats gericht op een doel. Anders dan bij wetenschappelijk onderzoek moeten we om iets te kunnen zeggen over praktijkgericht onderzoek van sociale verhalen eerst bepalen wat het doel is van dit onderzoek. Algemeen geldt, dat we in praktijkgericht onderzoek zijn we niet in de eerste plaats uit op theorievorming en waarheidsvinding (of -weerlegging), maar op het vinden van passende oplossingen voor problemen in complexe praktijksituaties. In praktijkgericht onderzoek zoeken we ook niet naar de enig mogelijke of naar de beste oplossing, maar naar een oplossing die bevredigend is in het licht de doelen die we ons gesteld hebben en de afspraken die we gemaakt hebben. In praktijkgericht onderzoek kunnen we gebruik maken van de hiervoor genoemde benaderingen, maar we zullen een bepaalde benaderingswijze sneller opgeven als die geen zicht biedt op de oplossing van het probleem. We kunnen e.e.a. illustreren aan de hand van twee benaderingen in het agogisch onderzoek. De belangstelling voor het sociale verhaal in het agogisch onderzoek heeft een lange traditie, waarin in het verleden twee benaderingen de boventoon voerden: de hermeneutische traditie en de 'school' van het exemplarisch leren.

De basis voor de agogische interventie is bij Nijk altijd het verhaal van de cliënt. Het verhaal is een onderdeel van het handelen. Nijk onderscheidt drie aspecten aan het handelen: de inventie, het verhaal en de bevinding.

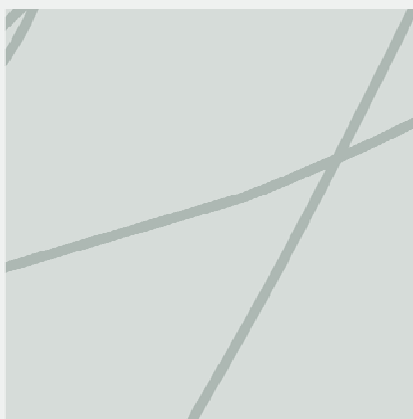
Inventie of vindingrijkheid is het bedenken en toepassen van variaties in het omgaan met een omgeving. Het verhaal heeft betrekking op de zingeving aan de dingen die je doet, zodat je er een verhaal over kunt vertellen. Bevinding slaat op het expressieve aspect van het handelen: het doen van dingen waarin je jezelf verwerkelijk, herkent en emotioneel beaamt. Behoeftte aan vorming, educatie of hulpverlening kan ontstaan wanneer het handelen van mensen op een of meer van deze aspecten stagneert.

Stagnaties op het gebied van de inventiviteit kunnen in principe verholpen worden via educatie, vorming en sociale activering.

Van een stagnerend verhaal is sprake wanneer de verhalen waarmee mensen zijn opgegroeid ongeloofwaardig zijn geworden en niet meer te rijmen zijn met opvattingen of vormen van zingeving waarmee mensen later in aanraking zijn gekomen. Wanneer het verhaal stagneert kunnen mensen zich wenden tot een hulpverlener. Het enige instrument waar de hulpverlener over beschikt is het gesprek, en wel in de vorm van een dialoog, op basis van een symmetrische relatie tussen hulpverlener en cliënt. Doel van het gesprek is het verhaal van de cliënt weer vlot te krijgen en via het verhaal zijn handelen.

Van stagnerende bevinding is sprake wanneer iemand zijn identiteit niet meer herkent in zijn handelen, niet meer weet wat hij wil, wat congruent of incongruent is met zichzelf of wat hij beaamt en verwerpt.

De benadering van het exemplarisch leren sloot ook aan bij het verhaal van de cliënt of de doelgroep, maar nu had de relatie met de doelgroep een duidelijk sociologisch en politiserend perspectief dat niet meer hermeneutisch genoemd kan worden. Het ging er om bij de cliënt de 'sociologische verbeeldingskracht' aan te boren die hem in staat stelde zijn eigen situatie tot overstijgen en deze in een maatschappelijk perspectief te zien. Meerduidigheid en ambivalentie zijn kenmerkend voor deze verhalen.

Tekstvak voor beschrijving van de publicatie